

Mednarodna anketa o viktimizaciji: Ljubljana 1992

Zoran Pavlovič*

Z letom 1992 se je Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani vključil v obsežno mednarodno anketno raziskavo Mednarodna anketa o viktimizaciji (International Crime/Victim Survey, pokrovitelj United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute), ki bo potekala vsake tri leta, vključenih pa je že več kot 30 držav z vseh celin. Z mednarodno standardiziranim vprašalnikom smo o nekaterih problemih, povezanih s kriminalom, anketirali 1000 ljubljanskih gospodinjstev. V prispevku predstavljamo razloge za razvoj mednarodne študije in njene potenciale, nekatere posebnosti ankete v Sloveniji in nekatere pogloblitve ugotovitve. Med temi najbolj podrobno predstavljamo predvsem stopnje prijavljanja posameznih kaznivih dejanj policiji in razloge za (ne)prijavljanje, ter primerjavo ravni viktimizacije v Sloveniji oz. Ljubljani s podatki iz zahodnoevropskih držav.

Ključne besede: kriminaliteta, žrtve, anketa o viktimizaciji, prikrita kriminaliteta, mednarodna raziskava.

UDK 343.988 + 343.9.018

Uvod

Uradne statistike o kriminaliteti ne vsebujejo in ne povedo celotne zgodbe o kršenju zakona. Temeljijo pač na zbirkah tistih dogodkov, ki postanejo ustreznim organom države znani, in so zato odvisne od vrste dejavnikov: od »specifične teže«, ki jo v danem trenutku politika poseveča različnim kategorijam kriminalitete in naravnosti policije v raziskovanje le-teh; od naravnosti žrtev kriminalitete in drugih državljanov, da kazniva dejanja oblastem prijavljajo, kar je spet odvisno od zaupanja, ki ga imajo ljudje v policijo (in državo nasploh), od upanja, da bo njihova prijava dosegla zaželeni učinek, itd. Onstran dosega teh statistik ostaja obsežno območje, »temno polje« kriminalitete.¹

Neizogibno se je zatorej pojavila potreba po neodvisni oceni dejanskega obsega kriminalitete. Na tej podlagi se je razvila vrsta anketno usmerjenih študij, ki je kriminaliteto, oziroma viktimizacijo, pričela raziskovati na reprezentativnih vzorcih prebivalstva.² Take ankete sprašujejo po izbranih oblikah kriminala, po katerih so bili anketiranci oškodovani v določenem časovnem obdobju, ter o tem, ali je z dogodkom bila seznanjena policija (oz. druga ustrezna služba).

Tako so bile v začetku nacionalne viktimološke ankete namenjene predvsem merjenju — kriminalitete, kajpak zlasti neprijavljene. Vendar pa ni ostalo pri tem. V zadnjih desetletjih se je v zahodnem svetu znanstvena in pragmatična pozornost precej preusmerila s storilca kaznivega dejanja na njegovo žrtev, tako v smislu

raziskovanja prispevka žrtve k etiologiji kriminala, kot v smislu raziskovanja specifične ranljivosti (rizičnosti) posameznih podskupin prebivalstva, pa tudi v smislu ugotavljanja specifičnih potreb žrtve, ki nastanejo kot posledica viktimizacije, in razvijanja programov pomoči (materialne in strokovne) žrtvam, da nastalo stisko prebrodijo. Prve ankete, ki so kriminaliteto raziskovale z vidika žrtev, samim žrtvam niso posvečale posebne pozornosti. Njihove izkušnje so vstopile v zgodbo nedavno, hkrati pa se je žrtev pojavila kot uporabnik ali »potrošnik« določenih uslug. Potencial viktimoloških anket za ugotavljanje potreb žrtev in za usmerjanje načrtovanja in dela agencij za pomoč žrtvam pa je bil odkrit čisto nazadnje in še ni povsem izkoriščen. Pravzaprav nacionalne študije redko neposredno vplivajo na načrtovanje služb za pomoč žrtvam. Bolj neposredno uporabno vrednost so dobile lokalne ankete, ki služijo pridobivanju informacije o razsežnosti problema oz. o potrebi po specifični intervenciji ter evalvaciji obstoječega programa.³

Glede pogloblitve razloga, zaradi katerega so se ankete o viktimizaciji sploh razvile, pa je treba reči, da rezultati anketnih raziskovanj niso in ne bodo nadomestili uradnih policijskih statistik, temveč jih dopolnjujejo. Velja stališče, da so zaradi napake vzorčenja anketni rezultati tem manj zanesljivi, čim redkejši je dogodek, z drugimi besedami, čim hujša je oblika kriminalitete. Glede hujših kaznivih dejanj, zlasti nasilnih dejanj zoper življenje in telo, smemo domnevati, da jih policijske (pa tudi bolnišnične statistike) odražajo točneje od anketnih rezultatov, ti pa so točnejši glede trivialnejših oblik kriminalitete,

* Mag. Zoran Pavlovič, dipl. psih., raziskovalni sodelavec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Kongresni trg 12, Ljubljana.

¹ O pojmu »temno polje kriminalitete« in zgodovini njegovega raziskovanja, glej Pečar, 1981.

² Edino tako študijo pri nas je doslej opravil Pečar, 1981.

³ O pomenu lokalnih nasproti nacionalnim viktimološkim študijam ter o razvoju namembnosti viktimoloških anket, glej Shapland, 1992.

zlasti premoženjske.⁴ K temu je treba dodati, da so tovrstne študije praviloma omejene na individualne žrtve, odrasle fizične osebe. Van Dijk meni, da »ankete o kriminalu ne morejo zlahka pokriti oškodovanih organizacij, ali pa kriminalitete brez žrtve, kot je zloraba drog«.⁵ Prav tako anketna metodologija ni ustrezna za preučevanje viktimizacije otrok.

Kljub tem in drugim metodološkim omejitvam, pri katerih se na tem mestu ne utegnemo ustavljati,⁶ pa je vrednost pridobljenih informacij tolikšna, da vrsta držav, ki si to lahko privoščijo, izvaja vsakoletne ankete o viktimizaciji na velikih vzorcih, kar ni poceni.

Poleg nacionalnih študij pa tako raziskovalci kot tudi uporabniki raziskovanja že dolgo čutijo potrebo po mednarodno primerljivih informacijah, kakršnih niti uradne statistike (zaradi razlik v kodifikaciji kriminala, različnih stopenj prijavljanja itd.) niti nacionalne viktimološke študije (zaradi različnih pristopov, definiranja problemov, metodologije ipd.) ne omogočajo. »Raziskovalci so predvsem želeli z mednarodnimi primerjavami preizkusiti teorije o družbenih vzrokih kriminalitete. Politika pa je predvsem želela postaviti svoje nacionalne probleme v zvezi s kriminalom v mednarodno perspektivo, da bi jih boljše razumela.«⁷

Odločen korak v tej smeri je bila ustanovitev delovne skupine (1987; generalni koordinator Jan van Dijk, Nizozemska), ki je v sodelovanju z izkušenimi raziskovalci pripravila vprašalnik za standardizirano mednarodno uporabo.⁸ Prvi krog anketiranja je bil izpeljan v začetku leta 1989, sodelovalo je 11 evropskih držav ter ZDA, Kanada in Avstralija. Anketiranje naj bi potekalo vsake tri leta. V pripravah na drugi krog je določeno obliko pokroviteljstva prevzel UNICRI (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute), ki si je predvsem prizadeval vključiti v raziskavo dežele v razvoju in na ta način razširiti mednarodni pogled na

⁴ Prim. npr. Lynch, 1992.

⁵ Van Dijk, Mayhew in Killias, 1990, str. 5. Glej tudi Pečar, 1981, str. 6—7.

⁶ Vrsto zanimivih razprav o metodoloških problemih, ki se nanašajo nasploh na anketne viktimološke študije in posebej na Mednarodno anketo o viktimizaciji, najdemo v gradivih Mednarodne konference Understanding Crime: Experiences of Crime and Crime Control, UNICRI, Rim, november 1992.

⁷ Van Dijk, Mayhew in Killias, 1990, str. 2.

⁸ Kratko zgodovino razvoja Mednarodne ankete o viktimizaciji, glej v van Dijk, Mayhew in Killias, 1990, str. 1—5.

probleme kriminala prek meja razvitega sveta. Poleg dežel v razvoju se je raziskava razširila tudi s sodelovanjem nekaterih dežel bivšega socialističnega bloka, med njimi tudi Slovenije.

Vprašalnik in metodologija

Vprašalnik, poleg običajnih demografskih, obsega dve skupini vprašanj. V prvi skupini so »klasično« viktimološka, torej vprašanja, s katerimi ugotavljamo, ali je bil anketiranec v zadnjih petih letih žrtev ropa, osebne tatvine, spolnega oz. telesnega nasilja oz. resne grožnje, ter ali je on ali drug član njegovega gospodinjstva bil žrtev tatvine motornega vozila, namernega poškodovanja (vandalizma) vozila, tatvine iz oz. z vozila, tatvine motornega kolesa, tatvine kolesa, vloma in poskusa vloma v stanovanje/hišo ter vloma v garažo ali druge zaprte nebivalne prostore — vsega skupaj dvanajst kriminalnih dogodkov, ki jim je skupno, da sodijo v kategorijo t. i. »konvencionalne« kriminalitete. Opredelitve dejanj so opisne in niso vezane na nobeno nacionalno kazenskopravno klasifikacijo, s čimer je zagotovljeno istovetno razumevanje vprašanja v vseh raziskovalnih okoljih

Če je bil anketiranec žrtev katerega izmed navedenih dejanj, vprašalnik dalje ugotavlja, ali (in kolikokrat) se je to zgodilo v enoletnem časovnem obdobju (z letom pred anketiranjem, torej 1991), kje se je dejanje zgodilo, ali je bilo dejanje prijavljeno (če ne, zakaj ne; če da, ali je bil anketiranec zadovoljen s postopki policije), ali je bil dogodek za žrtev resen ali ne, ter, ali je oz. kdo je žrtvi pomagal. Vprašalnik vsebuje, za enoletno časovno obdobje, tudi vprašanja o morebitnih potrošniških goljufijah ter o morebitnih zahtevah po podkupnini s strani uradnih oseb.

Drugi del vsebuje vprašanja, namenjena vsem anketirancem, ne glede na to, ali so v raziskovalnem obdobju bili viktimizirani ali ne. Gre za vprašanja o strahu pred kriminalom oz. o stopnji (subjektivne) ogroženosti, o zadovoljstvu z delom policije nasploh, o načinih osebnega varovanja in varovanja premoženja (posedovanje orožja, varnostne naprave) ter o načinu življenja (stiki z razširjeno družino, družabno življenje).

V zvezi z vzorčenjem je treba najprej pripomniti, da je kriminalna viktimizacija (v statističnem smislu) redkejši pojav. Po naših rezultatih je bilo sicer več kot 64 % anketirancev ali drugih članov njihovega gospodinjstva oškodovanih zaradi vsaj enega izmed naštetih dejanj, vendar

pa so pri posameznih dejanjih odstotki mnogo nižji. Dalje, če nas vzemimo zanimajo samo dogodki, ki so jih žrtve označile kot »resne« ali »zelo resne«, so številke kajpak še manjše, če pa potem želimo razčleniti ranljivost posameznih skupin prebivalstva glede na starost, spol, premoženjsko stanje ipd., postanejo številke (frekvence posameznih pojavov pri našem vzorcu) tako nizke, da so zaradi napake vzorčenja premalo zanesljive in za statistiko neuporabne. Najpreprostejša rešitev tega problema je kajpak anketirati dovolj velik vzorec prebivalcev, vsaj 4000—5000 enot.

Toda anketiranje velikih vzorcev je za marsikatero državo predrago. Ker daje temeljno vrednost mednarodni anketi o viktimizaciji ravno udeleženos čim večjega števila držav, je koordinator sprejel kompromis: pričakovani vzorec je 2000 enot, minimalni pa 1000. Pomanjkljivosti, ki se pojavijo zaradi razmeroma majhnih vzorcev, pa bo mogoče zmanjšati s časom: po večkratnem anketiranju bo mogoče podatke za nekatere analize združiti in tako vzorec umetno povečati; razmišljajo tudi o tem, da bi poskusili združevati podatke iz tistih držav, ki nasploh kažejo dovolj podobnosti.⁹ Dotlej pa se moramo zadovoljiti z ugotovitvami, ki jih naš vzorec dopušča. Teh pa ni tako malo.

Osnovna enota vzorca je gospodinjstvo, saj je tudi večina zadevnih dejanj takih, da oškodujejo gospodinjstvo v celoti (odtujevanje motornega vozila, vlom ipd.). Znotraj (naključno izbranega) gospodinjstva pa naključno izberemo tudi anketiranca (to bo tisti član gospodinjstva, starejši od 16 let, ki ima prvi naslednji rojstni dan), ki dejansko odgovarja na vprašanja anketarja, in na katerega se nanašajo vprašanja o osebnih viktimizacijah. Tako se izognemo nevarnosti, da bi med anketiranci prevladovale osebe istega spola, podobne starosti, statusa ipd. (npr. gospodinje, ker so pač več doma).

V državah, kjer je telefonska mreža dobro razvita in pokriva visok delež gospodinjstev, je kot metoda najbolj (zaradi cenenosti) priljubljeno telefonsko anketiranje, ob uporabi računalniškega programa za sprotno vnašanje odgovorov. Povsod to kajpak ni mogoče, zaradi nerazvite telefonije, in je anketiranje treba izpeljati terensko, kar je neprimerno dražje. Pogosto je tudi kakovost, v smislu reprezentativnosti, pri terenskih vzorcih nižja, kajti terenski vzorec je tem boljši, čim bolj je razpršen, zato

pa je tudi tem dražji; običajno je treba izbrati kompromisno pot.

Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani je dobil povabilo k sodelovanju, kot izvajalec raziskave za Slovenijo, ob koncu leta 1991. Čeprav je bil raziskovalni program inštituta za leto 1992 že narejen in raziskovalci polno zasedeni, in čeprav je bilo v Sloveniji leto 1991 (ciljno leto, »target year« študije) v mnogočem nenavadno (kar bi nam utegnilo tudi glede kriminala dati izkrivljene rezultate), smo se odločili sprejeti izziv. Poleg privlačnosti sodelovanja v mednarodni študiji (saj je nedvomno zanimivo izvedeti, kako lastna država »kotira«, glede na kazalce kriminala v mednarodnem merilu), je bil poglobitveni razlog za našo odločitev ta, da rezultati takih raziskav dobijo polno vrednost šele ob večkratnih ponovitvah v daljšem časovnem obdobju. Ker nam šele ponovitve podajo podobo trendov naraščanja ali upadanja pojavov, nismo želeli zamuditi prve priložnosti, ki se nam je ponudila, da »domačo« viktimizacijo izmerimo po mednarodno primerljivi metodologiji. Zaradi omejenih finančnih sredstev smo se odločili, da se ob prvem poskusu omejimo na Ljubljano in vključimo v anketo 1000 gospodinjstev. Naslednjič bo vzorec večji in bo pokrival Slovenijo v celoti.

Vprašalnik smo prevedli iz angleščine, vzorec gospodinjstev pa smo določili v sodelovanju z Inštitutom za družbene vede pri Fakulteti za družbene vede v Ljubljani,¹⁰ ki je prevzel tudi tehnično plat zajemanja podatkov, izvedbe anketiranja in primarno obdelavo podatkov. Ker smo želeli raziskati učinek metode anketiranja v našem okolju na rezultate, smo se odločili, da bomo 700 enot anketirali telefonsko, 300 pa terensko (»face-to-face«); v obeh primerih so bili podatki zajemani računalniško, na terenu kajpak s prenosnimi računalniki, kar je bilo tudi s strani generalnega koordinatorja sprejeto kot zanimiva novost.

S soglasjem koordinatorja smo uvedli še en odmik od standardnega načrta študije: vsem gospodinjstvom, ki so bila izbrana v vzorec, smo pred anketiranjem poslali pismo, v katerem smo jih obvestili o namenu raziskave in napovedali prihod oz. telefonski poziv anketarja. S tem korakom smo želeli zmanjšati stopnjo zavračanja anketarjev, saj gre za anketo z občutljivo tema-

⁹ Glej npr. Gynch, 1992.

¹⁰ Center za metodologijo in informatiko, vodja prof. dr. Anuška Ferligoj.

iko in je zaupanje anketiranca odločilno za njen uspeh.

Ker smo bili k sodelovanju povabljeni razmeroma pozno, anketiranja nismo mogli izpeljati v optimalnem terminu, namreč v začetku leta 1992; izvedli smo ga v septembru.

Odziv na anketo je bil zelo dober. Morda zato, ker Slovenija še ni anketno »preutrjena«, toda bolj pomembno se zdi, da postaja problematika kriminala zelo aktualna (tudi medijsko zanimiva), in je bilo ljudem večinoma všeč, da se je te problematike nekdo strokovno in poglobljeno lotil. Zagotovo so dobro učinkovala tudi vnaprej poslana obvestila o anketi; ljudje so anketarje pričakovali, niso imeli razloga dvomiti v njihovo avtentičnost, mnogi pa so celo klicali, da bi se dogovorili za čas pogovora, ki ga niso želeli zamuditi. Naj bo tako ali drugače, samo 3 % anketirancev so zavrnilo pogovor po telefonu in 6 % ob osebnem obisku anketarja. To je izredno nizka delež, pri katerem nam ni treba skrbeti, da bi vključenost tistega dela vzorca, ki sodelovanje zavrne, skupno podobo rezultatov lahko bistveno spremenila — kar je stalna skrb anketnega raziskovanja v okoljih, kjer je ta delež veliko višji. Povprečna odzivnost na anketo je bila v vseh vključenih deželah leta 1989 samo 41 %, leta 1992 pa (ob izboljšanjem postopku predstavitve anketarja in ankete) še vedno samo 61 %.¹¹

NEKAJ POGLABITNIH UGOTOVITEV

Vrednost Mednarodne ankete o viktimizaciji bo z leti in z vsakim novim krogom rasla, tako v mednarodnem merilu kot tudi za vsako udeleženo državo posebej, saj bo omogočila vpogled v gibanje tistih oblik kriminala, ki najbolj prizadenejo prebivalstvo, in njihovo mednarodno primerjavo. Ob upoštevanju gibanj relevantnih družbenih vplivov smemo pričakovati, da bo z leti študija omogočila povsem nov, poglobljen vpogled v makro pogoje gibanja kriminala. Za zdaj je to samo vizija, ki pa je dovolj močna, da bo študijo zagotovo ohranila »pri življenju«, in ki tudi nas prepričuje, da moramo ostati vključeni. Tako bomo že čez dve leti, ko bomo anketo izpeljali na večjem vzorcu in pokrili vso Slovenijo, lahko prispevali svoje podatke o kriminalnih trendih 1991—1994, ki jih bo mogoče primerjati s podatki iz drugih virov.

¹¹ Van Dijk in Mayhew, 1992, str. 5.

Že iz enkratnega anketiranja, omejenega na vzorec 1000 gospodinjstev in na mesto Ljubljana, je mogoče potegniti vrsto informacij, zanimivih za različne uporabnike.

Prijavljanje

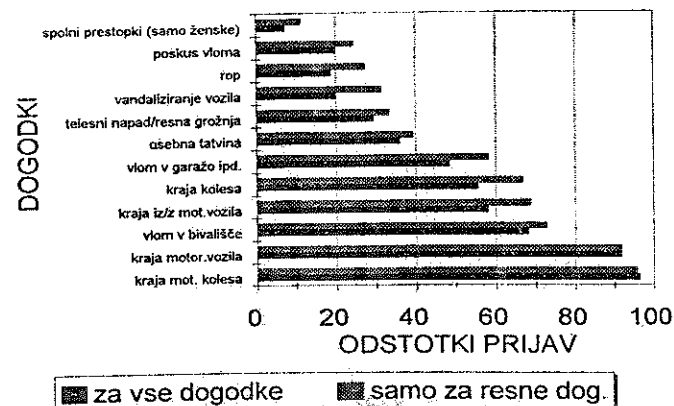
Ustavimo se najprej pri vprašanju, zaradi katerega so se viktimološke ankete sploh razvile: razmerju med policiji znano in neznano kriminaliteto. Oglejmo si tabelo 1 in sliko 1.

V tabeli 1 je vseh 12 dejanj oz. skupin kaznivih dejanj, vključenih v vprašalnik. V drugi ko-

Tabela 1:

Dejanje	Štev. dogodkov	Prijavljenih dogodkov	
		za vse dogodke	samo za resne dog.
kraja mot. kolesa	27	96,3	95,7
kraja motor. vozila	12	91,7	91,7
vlom v bivališče	72	68,1	72,7
kraja iz/z mot. vozila	193	58,0	68,8
kraja kolesa	144	55,6	66,7
vlom v garažo ipd.	97	48,5	58,2
osebna tatvina	136	36,0	39,3
telesni napad/resna grožnja	85	29,4	33,3
vandaliziranje vozila	271	20,0	31,4
rop	16	18,8	27,3
poskus vloma	85	20,0	24,6
spolni prestopki (samo ženske)	55	7,3	11,4

PRIJAVLJANJE DOGODKOV

loni je navedeno pripadajoče število dogodkov, ki so jih anketiranci lahko priklicali v spomin za zadnje petletno obdobje. V tretji koloni je odstotek dejanj, ki so bila prijavljena policiji. Slika 1 te odstotke grafično ponazarja.

Hitro opazimo, da žrtve prijavijo skoraj vse tatvine avtomobilov in motornih koles; te tatvine ostanejo policiji neznanе le izjemoma.

Razmeroma visok odstotek prijavljanja najdemo tudi pri ostalih »neosebni« dejanjih, pri katerih se žrtev s storilcem ne sreča, povzročijo pa občutno materialno škodo. To so »vlom v bivališče«, »kraja iz/z motornega vozila«, »kraja kolesa« in »vlom v garažo (in druge podobne zaprte nebivalne prostore)«. Žrtve prijavljajo od 50 do 70 % teh dejanj. Z drugimi besedami, teh dejanj je tudi do 2-krat več kakor pa kažejo uradne statistike. Pri (neosebni) premoženjskih dejanjih je razmerje še večje pri poskusu vloma in pri namernem poškodovanju (vandaliziranju) vozila, kjer je prijavljenih le še 20 % vseh dejanj.

Kategorijo »osebne tatvine« tvorijo pravzaprav tako »osebna« dejanja (pri katerih je žrtev imela ukradeno stvar pri sebi, npr. torbico, denarnico), kot tudi »neosebna« (pri katerih je bila odvzeta nenadzorovana stvar). Prijavljena je približno tretjina takih dejanj.

Značilno je, da je med najredkeje prijavljenimi dejanji prav »osebna« viktimizacija, namreč telesni napadi oz. resne grožnje (okrog 30 % prijavljenih), ropi (manj kot 20 % prijav), in zlasti spolni prestopki (po katerih anketa sprašuje samo ženske; prijavljenih je le kakih 7 % teh dogodkov). Spolni prestopki (ki zajemajo dejanja od nadlegovanja do posilstva) posebej izstopajo po majhnem deležu prijavljanja.

Med razlogi za neprijavljanje žrtve pogosto omenjajo, da dogodek »ni bil dovolj resen«, od 13 % za rop do približno 45 % za kraje iz/z vozil, vandaliziranje vozila in spolne prestopke.¹² Ker ob vsakem dogodku anketa sprašuje tudi po tem, ali je bil za žrtev »zelo resen«, »dokaj resen« ali »ne preveč resen«, nam je to omogočilo, da izračunamo deleže prijavljanja, če ne upoštevamo »ne preveč resni« dogodkov. Deleži prijavljanja za preostale, »resne« dogodke, so navedeni v četrti koloni tabele 1, na sliki 1 pa so ponazorjeni z manj izrazitimi stolpci. Vidimo, da so deleži prijav zdaj nekoliko višji (torej je doživljena resnost dogodka nedvomno določen

¹² Žrtve so lahko navedle več razlogov za neprijavo.

dejavnik pri odločanju za prijavo), vendar pa ne toliko, kot bi smeli pričakovati. Pogosto torej žrtev, tudi če oceni, da je dogodek vsaj »dokaj resen«, meni, da še vedno ni »dovolj resen« za prijavo policiji. Tako je pri spolnih prestopkih le 36 % žensk izjavilo, da dogodek ni bil »zelo« ali »dokaj«, temveč »ne preveč« resen, pri razlogih za neprijavljanje pa 45 % pravi, da ni bil »dovolj resen«. Pri spolnih prestopkih je prijavljivost »resnih dejanj« 11 % (v primerjavi s 7 % vseh takih dejanj) in jih torej na eno znano dejanje ostane 8 neznanih. Razmerje je najbrž še večje, saj strokovnjaki sodijo, da so prav pri spolnih prestopkih tudi ankete zelo nezanesljive — česar pa žrtve ne povedo anketarju, zelo verjetno tudi policiji niso.

Do prijavljanja imajo žrtve torej očitno še nekatere druge zadržke razen resnosti dogodka. Najpogosteje izraženi razlog je prepričanje žrtve, da »policija ne bi mogla ničesar narediti«. Tako nezaupanje v sposobnosti policije, da najde storilca, povrne premoženje ali pa na ustrezen način poseže v položaj izražajo žrtve v 20 % primerov, če gre za spolne prestopke, 20—30 % v primeru ropa in telesnega napada oz. grožnje, 30—40 % v primerih tatvine osebnega premoženja, vloma, kraje kolesa in vandaliziranja vozila, ter 44 % v primeru kraje iz/z vozila.¹³

Pri neosebni premoženjskih dejanjih gotovo igra pri odločitvi za prijavo pomembno vlogo presoja, ali bo prijava dejansko kaj spremenila. Pomembno je torej, kako verjetno se žrtvi zdi, da bo storilec prijet, zadevni predmet vrnjen itd. Toda pri dejanjih, kjer so poškodbe pogosto nematerialne narave (telesno, duševno in spolno nasilje nad ranljivim posameznikom), ima odločanje drugačno dinamiko. Nekaterih dejavnikov anketa ne zajema, po njih pa je, v kontekstu kratkega in neosebne pogovora, tudi težko spraševati (npr. prizadetost, ponižanost žrtve, zaradi česar ne želi o zadevi govoriti z nikomer, uradni postopki pa so zadnje, kar potrebuje); druge pa zajema, a bomo za njihovo analizo potrebovali bistveno večje vzorce (npr. vprašanje, ali žrtev storilca pozna in v kakšnem odnosu je z njim, v primeru telesnega nasilja/grožnje ter spolnih prestopkov).

¹³ Glede kraje avtomobila in motornega kolesa smo omenili, da so praviloma prijavljene. V našem vzorcu le v enem primeru (od dvanajstih) žrtev ni prijavila kraje avtomobila, policija naj »ne bi mogla narediti ničesar«, prav tako v enem primeru (od 27) lastnik ni prijavil kraje motornega kolesa, ker je »sam uredil«.

Del odgovora o (ne)prijavljanju kaznivih dejanj kaže iskati tudi v izjavah tistih, ki so dejanje prijavili.

Približno tretjina naših anketirancev v raziskovalnem obdobju ni bila viktimizirana, nadaljnja tretjina je bila viktimizirana enkrat v petih letih, preostala tretjina pa je bila viktimizirana dva ali večkrat. Če je bila viktimizacija večkratna, anketa pri vseh nadaljnjih razčlembah (kdaj in kje se je dejanje zgodilo, ali je bilo prijavljeno itd.) sprašuje po zadnjem dejanju te vrste oz. zadnjem dejanju nasploh. Izmed 643 »zadnjih kriminalnih dogodkov«, o katerih so poročali anketiranci, je bilo samo 242 (38 %) prijavljenih policiji. V 52 % teh primerov je bil anketiranec zadovoljen z odzivom policije, 3 % se niso mogli odločiti, 45 % (108 anketirancev) pa ni bilo zadovoljnih. Razlogi za njihovo nezadovoljstvo (možnih je bilo več odgovorov; v resnici je sleherni anketiranec navedel najmanj tri) so naslednji:

- niso naredili dovolj 44,4 %,
- ni jih zanimalo 39,8 %,
- niso našli ali prijeli storilca 31,5 %,
- niso me korektno obravnavali/bili so nevljudni 25,9 %,
- niso me ustrezno informirali 20,4 %,
- niso dobili nazaj mojega premoženja (stvari) 17,6 %,
- bili so prepočasni 13,0 %,
- drugi razlogi 8,3 %.

Anketa v nadaljevanju o tem, kaj mislijo o delu policije nasploh, sprašuje vse anketirance, ne glede na to, ali so bili viktimizirani ali ne. Polovica vseh anketirancev meni, da policija »dobro opravlja svoje delo«. Dobra četrtina misli nasprotno, medtem ko jih kar slaba četrtina ne more oceniti dela policije. Zanimivo je, da ocena kakovosti dela policije raste s starostjo anketiranca, visoko pa je tudi povezana s percepcijo prisotnosti policije v soseski. 31 % anketirancev ugotavlja, da gre policija po njihovi ulici vsaj enkrat vsak dan, 22 % jih vidi vsaj enkrat tedensko, 11 % vsaj enkrat na mesec, 13 % redkeje kot enkrat na mesec, 17 % jih nikoli ne vidi patrolje, 6,3 % anketirancev pa ne ve. 41 % anketirancev misli, da je policija dovolj prisotna, 52 % bi jih rada videla bolj pogosto, samo 1 % bi jih rad videl redkeje, 6 % pa se ne more odločiti.

Ti podatki morda kažejo na to, da bi lahko policija z majhnim trudom dosegla občutno izboljšanje svoje javne podobe. Preveč oškodo-

vancev ima občutek, da njihov primer policije ne zanima, da je nevljudna in da jih pušča neinformirane. Policist bi se moral zavedati, da je dogodek, ki je del njegovega rutinskega dela, za oškodovanca povsem nevsakodneven, vznemirljiv in neprijeten. Večja prisotnost oz. vidnost policije, ki bi kazala interes za probleme skupnosti nasploh, bi izboljšala zadovoljstvo in povečala zaupanje prebivalstva, s tem pa bi se verjetno povečalo tudi število prijav. Tako bi policija dobila več podatkov, ki bi lahko izboljšali operativno učinkovitost, kar bi spet nedvomno dobro vplivalo na oceno sposobnosti policije pri reševanju problemov ljudi.

Mednarodna primerjava

Prijavljanje kaznivih dejanj oz. točnost uradnih statistik ter ocena dela državnih organov sta gotovo v ospredju viktimoloških anket nasploh.

Vendar pa je sodelovanje v mednarodni raziskavi posebej atraktivno zato, ker lahko z vidika »temne plati«¹⁴ družbe pokaže nekatere njene značilnosti v primerjavi z drugimi. Za novo državo je to morda še posebno zanimivo. Kam sodi Slovenija, glede na obseg in strukturo svoje kriminalitete?

Prve rezultate Mednarodne ankete o viktimizaciji, oz. drugega kroga anketiranja v letu 1992, so raziskovalci in predstavniki notranjih ministrstev udeleženi držav obravnavali na konferenci, ki jo je UNICRI priredil novembra 1992 v Rimu.¹⁴ Rezultati so bili predstavljeni v treh primerjalnih referatih: za razviti svet, za dežele v razvoju, in za dežele Srednje/Vzhodne Evrope. Slovenija je bila uvrščena v zadnjo skupino.

Siemaszko (Poljska) je primerjal rezultate anketiranja v deželah Vzhodne/Srednje Evrope, točneje na Poljskem, Češkoslovaškem, v Gruziji ter v Moskvi in Ljubljani.¹⁵ Uvodoma je poudaril, da gre za »primerjavo neprimerljivega«. Ne gre le za to, da Moskva in Ljubljana pač nista državi, temveč mesti, še celo mesti zelo različne velikosti; bolj pomembne so druge razlike — gre za dežele; ki se razlikujejo po doseženi stopnji transformacije (ki je v vseh globoka in intenzivna, proces politične in ekonomske transformacije pa vedno spremlja rast kriminala). Dežele se tudi zelo razlikujejo po številu prebivalcev, etnični sestavi oz. homogenosti, družbenem bogastvu (Češkoslovaško in Slovenijo naj bi skoraj bilo mogoče primerjati z najrevnejšimi

¹⁴ Glej Pavlovič, 1993.

¹⁵ Siemaszko, 1992.

državami Evropske skupnosti, Gruzija pa sodi med dežele tretjega sveta) in trenutnem političnem položaju. Slovenija, vzemimo, še vedno občuti šok zaradi razpada Jugoslavije in divjanja vojne v Bosni in na Hrvaškem, kar prispeva (oz. bi moralo prispevati, po mnenju poročevalca) k socialni in politični destabilizaciji dežele; v Gruziji divja državljanska vojna, Moskva kot metropola privlači mnoge socialne in politične napetosti, Češkoslovaška je (bila) na robu razdora. Razlikuje se tudi metoda vzorčenja in čas anketiranja. Edina poteza, ki je vsem enotam skupna, je po Siemaszkovih besedah ta, da so v preteklosti vse te države bile — na tak ali drugačen način — deli sovjetskega imperija. Kljub temu je vseeno poskusil primerjati rezultate, in kajpak našel med primerjalnimi enotami velike razlike, z daleč najslabšo podobo v Gruziji in najboljšo v Sloveniji; rezultati anketiranja pri nas dejansko ne kažejo nobenih posebnih znamenj »družbene nestabilnosti«. Če vzamemo za primer vlome, so anketiranci v Ljubljani poročali o takih dogodkih za leto 1991 v 0,2% primerov (medtem ko je povprečje razvitega dela Evrope 1,9%), v Gruziji je ustreznih delež 16%, v Moskvi 3,4%, na Poljskem 2,2% in na Češkoslovaškem 1,1%. Ob tem pa moramo reči, da ima Ljubljana razmeroma ugodne rezultate glede resnejših oblik kriminalitete, ne »kotira« pa tako dobro glede potrošniških goljufij: kar 24% anketirancev se je počutilo ogoljufanih v letu 1991, kar je precej višje od Poljske (11%) in Češkoslovaške (14%), vendar nižje od Gruzije (65%) in Moskve (50%).

V razviti Evropi ima z 10% največ potrošniških goljufij Italija. Pač pa je pri nas zelo malo, 0,6% anketirancev izjavilo, da je v letu 1991 kak državni uradnik od njih pričakoval ali zahteval podkupnino. Ta podatek je zelo prijeten; v Gruziji je bilo takih primerov 21%, v Moskvi in na Poljskem pa po 12%.

Ta skupina držav je bila zavrlo »skupinske« primerjave očitno dokaj nasilno spravljena skupaj. Izmed naštetih okolij bi s Slovenijo naravno najbrž lahko primerjali le obe državi nekdanje Češko-Slovaške federacije, žal pa v študiji (še) ne sodelujejo Avstrija, Madžarska, Hrvatska itd.

**PRIMERJAVA LJUBLJANE Z ZAH. EVROPO
DELEŽI VIKTIMIZACIJE PO DEJANJH**

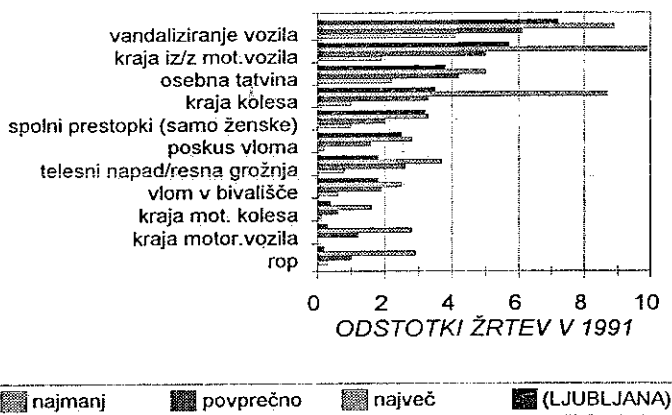

Tabela 2:

Dejanje	Zah. Evropa %			Slovenija
	najmanj	povprečno	največ	(Ljubljana)
rop	0,3	1,0	2,9	0,2
kraja motor. vozila	0,0	1,2	2,8	0,3
kraja mot. kolesa	0,1	0,6	1,6	0,4
vlom v bivališče	0,6	1,9	2,5	1,8
telesni napad/resna grožnja	0,8	2,6	3,7	1,8
poskus vloma	0,2	1,6	2,8	2,5
spolni prestopki (samo ženske)	1,0	2,0	3,3	3,2
kraja kolesa	1,0	3,3	8,7	3,5
osebna tatvina	2,2	4,2	5,0	3,8
kraja iz/z mot. vozila	1,9	5,0	9,9	5,7
vandaliziranje vozila	4,1	6,1	8,9	7,2

Preostaja nam poskus primerjave z deželami Zahodne Evrope. Ustrezne številke smo razvrstili v tabeli 2 in jih grafično ponazorili na sliki 2.

Podatki v tabeli zadevajo odstotke viktimizacije anketirancev oz. njihovih gospodinjstev po posameznih dejanjih v enoletnem obdobju.¹⁶ Pri deželah, ki niso sodelovale v anketi leta 1992, je upoštevan rezultat ankete iz leta 1989. V tabeli in na sliki smo se odločili prikazati povprečno vrednost za vseh 13 udeležencev držav, vrednost za najmanj obremenjeno državo, vrednost za najbolj obremenjeno državo ter ustrezno vrednost za Slovenijo.¹⁷

Tudi Zahodna Evropa, kot lahko vidimo, ni kak skupek zelo sorodnih držav. Razlike med najbolj in najmanj obremenjeno državo so pri nekaterih dejanjih prav dramatične, in so odvisne od vrste dejavnikov.

Pa vendar se, grobo vzeto, zdi, da se podatki za Slovenijo dovolj dobro prilegajo splošni podobi. Večinoma se gibljejo blizu povprečja za Zahodno Evropo, nikjer ne presegajo vrednosti najbolj obremenjene evropske države, v enem primeru (rop) pa je delež celo manjši od najmanj obremenjene evropske države.

Videti je, da se najbolj obremenjenim evropskim državam Slovenija bliža glede spolnih prestopkov in glede poskusov vloma. Zanimivo je, da je odstotek izpeljanih vlovov celo nekoliko pod evropskim povprečjem. So naši vlomilci toliko bolj nespretni od povprečnega evropskega kolega?

Precej nad povprečjem je tudi vandaliziranje vozila. Seveda, težko je reči, ali so naši vozniki (kajti za vozila odštejemo precejšen delež zaslужka) preobčutljivi, ko gre za avtomobile, in vsako prasko pripisejo »namernemu poškodovanju«, ali pa so morda res avtomobili tarča sproščanja agresije, in morda zavisti. Gre morda za značilen profil izražanja agresije nad ženskami (spolni prestopki), avtomobili in (kot vemo iz statistik samodestrukcije) nad samim seboj? Kajti dejanja, ki terjajo usmerjanje agresije

¹⁶ Kot že rečeno, je bilo ciljno leto (»target year«) leto pred anketiranjem, torej 1991.

¹⁷ Ne smemo pozabiti, da je naš vzorec štel le 1000 enot. Pri taki velikosti vzorca lahko zaradi napake vzorca z zadovoljivo gotovostjo trdimo le, da naš empirični rezultat (npr.) 5% v resnici pomeni interval vrednosti med 3,6 do 6,4%, empirična vrednost 10% pomeni v resnici interval 8,1 do 11,9% itd. Če želimo napako vzorčenja zmanjšati na polovico, moramo uporabiti 4-krat večji vzorec. Vrednosti manjše od 1% so povsem nenatančne in so predstavljene povsem informativno.

proti drugi osebi (telesni napad/grožnja, rop) so v Sloveniji pod evropskim povprečjem, skoraj polovico telesnih napadov v našem vzorcu predstavlja napad na žensko, in sicer zelo pogosto kar v lastnem domu.

Če se povrnemo še za hip k vozilom in premoženjski kriminaliteti, lahko tudi ugotovimo, da so ambicije naših storilcev v primerjavi z evropskimi razmeroma majhne. Kraje celih avtomobilov so precej pod povprečjem, zato pa so kraje iz ali z avtomobila nad evropskim povprečjem. Sicer pa študija na mednarodni ravni ugotavlja, da je tatvin avtomobilov nesorazmerno več tam, kjer jih je več, torej v bogatejših državah, kar potrjuje teorijo, da »priložnost naredi tatu«. Razmeroma manj pa je teh tatvin tam, kjer je kultura bolj kolesarsko orientirana, kjer imajo torej več koles, več pa jih tudi pokradejo.¹⁸ Naši podatki tega ne potrjujejo povsem, zanjajo pa tudi ne, saj so kraje koles zelo blizu evropskemu povprečju, kraje avtomobilov pa so pod njim. Zanimivo pa bi bilo na mednarodni ravni proučiti, kakšna je nasploh povezava med stopnjo tatvin avtomobilov in tatvin iz/z motornih vozil, oz. če posplošimo, med bolj in manj ambiciozno kriminaliteto.

Zavedamo se, da veljavnost naše primerjave omejuje ne le majhnost vzorca, temveč tudi dejstvo, da naši podatki predstavljajo samo ljubljansko, pretežno mestno okolje. Toda prepričani smo, da se podoba za celotno Slovenijo lahko razlikuje le v strukturi, ne pa tudi bistveno v obsegu viktimizacije; pričakujemo lahko celo nasprotno, da bodo namreč ruralna okolja manj obremenjena kot urbana. Ampak dokončno bomo to lahko preverili šele v začetku leta 1995, ko bomo anketiranje izpeljali za vso Slovenijo.

SKLEP

Posameznemu oškodovancu je vsako dejanje, ki ogrozi njegovo dobrobit, odveč. Toda v bližnji prihodnosti si še ni mogoče predstavljati družbe brez kriminala: kršenje pravil je prav tako del človekove narave kot njihovo ustvarjanje. Družba, za razliko od posameznika, prenese brez večje škode določeno raven kršenja pravil — dokler le-te lahko obravnava kot izjeme. Težko je reči, kje je meja, kdaj je kriminala preveč, kdaj pa ga je še »ravno prav«. Zato nam tudi številke o stopnjah viktimizacije ne povedo veliko. Za-

¹⁸ Van Dijk in Mayhew, 1992.

nimanje nam pritegnejo šele primerjave: tako mednarodne, kot primerjave v času. Slednje nam lahko kajpak prinese šele čas — če bomo medtem dogajanje raziskovalno spremljali. Temu pa se najbrž ne bi smeli odpovedati. Dosedanje raziskovalne ugotovitve v svetu kažejo, da kriminal narašča, tako v razvitem delu sveta kot v tistem v razvoju in v deželah nekdanjega socialističnega bloka. Vsak izmed teh svetov ima za tak razvoj svoje strukturne razloge, a kot kaže, se prepad med razvitimi in nerazvitimi manjša, vsaj v smislu obremenjenosti z zločinom. Brez vizije prihodnosti, globalnega razvojnega načrta, se utegnemo znajti v močvirju stagnacije, ekološkega razkroja in nenadzorovane populacijske eksplozije. Razraščanje nespoštovanja pravil, če se res dogaja, je simptom družbene brezperspektivnosti, stanja, v katerem neprestano pripovedujemo, da je najboljši program preprečevanja zločina program splošnega pozitivnega razvoja, vendar takega razvoja nismo zmožni začrtati. Bodisi zato, ker je nek razvojni lok že dosegel svojo najvišjo točko (kot morda v zahodnem svetu), ali zato, ker si po izgubi neke utopije prizadevamo dohiteti svet, ki medtem zgublja svojo lastno identiteto (kot se dogaja deželam bivšega socialističnega bloka), ali pa zato, ker vse razvojne dosežke sproti izniči rast populacije (kot v deželah »v razvoju«). Ni naključje, da se ljudstva, v pomanjkanju boljših zamisli, zatekajo k nacionalnim strastem, k starim rešitvam za nove probleme.

Raziskovalno spremljanje gibanj kriminalitete, zlasti če je široko mednarodno zastavljeno, lahko

postane svojevrsten barometer, karkoli že prihodnost prinaša. Vendar pa je bil namen našega prispevka zgolj predstaviti inštrument, s katerim se tovrstna študija pravzaprav šele dobro pričinja. Predstavili smo le nekatere ugotovitve, ki se nanašajo na izhodiščni smoter viktimoloških anket, ugotavljanje »temnega polja« kriminala, in na primerjavo naše ravni viktimizacije z deželami Evrope. Zanimarili smo veliko drugih informacij, ki jih naši podatki nudijo, kot so npr. pokazatelji strahu pred zločinom, načini varovanja, pomoč žrtvi (vključno s potrebo razvijanja specializiranih služb za pomoč žrtvi kaznivenga dejanja), posebej ogrožene družbene skupine ipd.

V prvem krogu smo se veliko naučili in pričunjamo se pripravljati na naslednjega, ki bo bolj zahteven. Izkušnja z dvojnimi vzorcem (telefonskim in terenskim) nam je pokazala, da so ljubljanska gospodinjstva dovolj dobro pokrita s telefonskim omrežjem in da bi lahko anketiranje brez posebne škode opravili v celoti po telefonu. Vendar pa te ugotovitve ne moremo posplošiti na vso Slovenijo, zato kaže vsaj še enkrat uporabiti dvojni vzorec — da preverimo, ali se kakšne večje razlike pojavijo na tej ravni. Tudi če bomo kasneje uporabljali samo telefonsko anketo, bomo znali točneje oceniti pristranskost, ki bi jo s tem morebiti zagrešili.

Uporaba dvojnega vzorca (in pri tem dovolj velikega, da bo omogočil analize, ki jih sedanji ni) terja poleg določenega organizacijskega napore tudi materialna sredstva, za katera upamo, da jih bomo, kljub razmeram, uspeli zbrati.

LITERATURA:

- Lynch, James P.: **Secondary Analysis of International Crime Survey Data**. Conference 'Understanding Crime: Experiences of Crime and Crime Control', UNICRI, Rome 1992. 35 str.
- Pavlović, Zoran: Razumeti zločin: izkušnje s kriminaliteto in njenim nadzorom (poročilo z mednarodne konference UNICRI, Rim 1992). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 44/1. Ljubljana 1993. str. 91—99.
- Pečar, Janez: **Neprijavljena (prikrita) kriminaliteta**. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, raziskava št. 58 Ljubljana 1981. 217 + 16 str.
- Shapland, Joanna: **Monitoring Victim Needs and Victim Programmes**. Conference 'Understanding Crime: Experiences of Crime and Crime Control', UNICRI, Rome 1992. 11 str.
- Siemaszko, Andrzej: **Eastern European Victimization Rates: To Compare or not to Compare**, Conference 'Understanding Crime: Experiences of Crime and Crime Control', UNICRI, Rome 1992. 13 str.
- Van Dijk, Jan J. M., Pat Mayhew, Martin Killias: **Experiences of Crime across the World. Key Findings of the 1989 International Crime Survey**. Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer Boston 1990. 188 str.
- Van Dijk, Jan J. M., Pat Mayhew: **Criminal Victimization in the Industrialized World. A report to the Conference 'Understanding Crime: Experiences of Crime and Crime Control'**, UNICRI, Rome 1992. Ministry of Justice, The Netherlands, The Hague 1992. 56 + 31 str.

International Crime Survey — Ljubljana 1992

Zoran Pavlović, M. A. in Psychology, Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 61001 Ljubljana, Slovenia.

In 1992 the Institute of Criminology at the Faculty of Law in Ljubljana joined the extensive international research project »International Crime Survey« (under the sponsorship of the United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute), which will be carried out every three years and presently includes over 30 countries from all the continents. Using an internationally standardized questionnaire the research team conducted interviews on crime related problems on a sample of 1000 households in Ljubljana. The paper presents reasons for the development of this international

study, its potentials, some of the particularities of the survey conducted in Slovenia and some principal findings. Among them, particular attention is paid to the rates of reporting individual criminal offences to the police and reasons for (non) reporting. It also compares the rates of victimization in Slovenia, or precisely in Ljubljana, with the data from the West-European countries.

Key words: crime, victims, crime survey, hidden crime, international research.

UDC 343.988 + 343.9.018